

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת ויגש ועשרה בטבת, תשע"א
מספר 892

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

עשרה בטבת – יום הקדיש הכללי: למה נקבעו שלושה ימים לציון השואה?

בחודש דצמבר 1948 החליטה הרבנות הראשית לישראל בראשות הרבנים הרצוג ועוזיאל שצום עשרה בטבת יהיה יום אָבל והתייחדות עם הנרצחים בשואה, "שיום מותם המדויק לא נודע".¹ כעבור שנתיים שבה הרבנות הראשית וקבעה שעשרה בטבת –

יהיה ליום השנה לקהילות ישראל – אנשים נשים וטף – שניספו בהמוניהם באכזריות חימה בידיה הטמאות של המפלצת הנאצית בגרמניה... לאלה מיליוני החללים, שאין סמוכים לקביעת יום מותם, יום זה קודש לזכרם ולעילוי נשמותיהם הזכות והטהורות. דינו של יום זה, יום העשירי בטבת, לבניהם ולקרוביהם, כדינו של יום המיתה לאמירת קדיש, ללימוד משניות ולהדלקת אור נשמה.² החלטת הרבנות הראשית מתבססת על המסורת היהודית לצייין אסונות על ידי תעניות. והיות שעשרה בטבת הוא ממילא יום צום, צירפה הרבנות אליו את יום הקדיש הכללי לזכר הנרצחים בשואה. אולם כידוע, יום הקדיש הכללי אינו המועד היחיד שבו מציינים את השואה. יום השואה והגבורה נקבע ליום כ"ז בניסן, ואילו האו"ם קבעו ב-27 בינואר. השאלה הנשאלת היא למה נקבעו שלושה ימי ציון שונים לשואה.

למועד שקבע האו"ם יש סיבה מובנת והגיונית. האו"ם רצה לצייין את השואה, וברור שהדבר ייעשה לפי הלוח הגרגוריאני. התאריך שנקבע הוא יום שחרור מחנה המוות אושוויץ-בירקנאו (אף כי בפועל לא הייתה זו פעולת שחרור של ממש, אלא שהנאצים נמלטו מהמחנה כאשר הצבא האדום התקרב לאזור). יש לברך על החלטת האו"ם לקביעת יום זיכרון בין-לאומי לשואה, החלטה שלא הייתה מובנת מאליה.³ אך עדיין נשאלת השאלה באשר לצורך בשני מועדים בלוח העברי: עשרה בטבת וכ"ז בניסן.

¹ בישיבה המורחבת של מועצת הרבנות השתתף גם שר הדתות, הרב י"ל פישמן (מימון), "י' בטבת-יום הזיכרון לעם הטבוח" **הצופה**, 17 בדצמבר 1948, עמ' 1; ראו גם: "אגב 'בטבת' הצופה 19 בדצמבר 1948, עמ' 4.

² ביום כ"ז בכסלו תשי"א (1950). בלוח דינים ומנהגים בהוצאת "היכל שלמה" נכתב: "אור לעשירי בטבת מדליקים נר נשמה בכל בית, וכל מי שאין הוריו בחיים יאמר בתפילה קדיש יתום, גם אם אין לו קרובים שנספו בשואה, כי כל בית ישראל צריכים לבכות את השריפה אשר שרף ה'." בתפילת שחרית יאמרו אחרי קריאת התורה את האזכרה שנתחברה לזכר השואה."

³ International Holocaust Remembrance Resolution, החלטה מס' 60/7 של העצרת הכללית של האו"ם מיום 1 בנובמבר 2005.

את הסיבה יש לחפש בבחינת המציאות הפוליטית בעשור הראשון למדינת ישראל. בדיונים שהתנהלו בכנסת בראשית שנת 1951 ביקשו אנשי מפ"ם לקבוע את יום פרוץ המרד בגטו ורשה, או מועד אחר הקשור ללחימה בגטו, ליום הזיכרון לשואה. המטרה הייתה ברורה: להדגיש את ההזדהות עם המאבק המזוין כמודל לחיקוי למדינת ישראל הצעירה, המתחדשת והלוחמת, בניגוד לגישה הפאסיבית שזוהתה על-ידי השמאל הציוני עם דרכם ההיסטורית-מסורתית של "היהודים הגלותיים". סיעת "המזרחי" ביקשה לעומת זאת, לדבוק בהחלטת הרבנות הראשית על עשרה בטבת הן מתוך הכבוד שרכשו לקרבנות, הן משום שחבריה ראו קו אחד שמחבר בין נבוכדנאצר לרומי ולברלין: כולם ביקשו לטרוף את ישראל. אולם אנשי מפ"ם התנגדו לכך נמרצות. הם רצו להעמיק את הזיכרון של המאבק המזוין בנאצים, ובראשו מרד גטו ורשה, כסמלו ומוקדו של יום הזיכרון. הממד הפוליטי היה מודגש ביותר. יעקב חזן, ממנהיגי הבולטים של מפ"ם, זיהה את מרד גטו ורשה עם תנועות הנוער של השמאל, ובראשן "השומר הצעיר"⁴, אך גם גופים אחרים בשמאל הציוני היו שותפים לדעתם של אנשי מפ"ם.

כאשר החליטה ועדת הכנסת על קביעת מועד זיכרון ליהדות אירופה שהושמדה בשואה, הודיעה מפ"ם שהיא מבקשת שיום פרוץ מרד גטו ורשה יהיה גם יום הזיכרון לשואה, כלומר המועד לא יציין את המרד בלבד. זאת ועוד, ח"כ ציזלינג (מפ"ם) הדגיש בדבריו כי "אין זה נכון להצמיד יום זה (יום הזיכרון לשואה) לעשרה בטבת". "אין בזה כל ביטוי למרד הגטאות" (הדגשה שלי, ד"ל). ציזלינג בכלל הציע את 19 באפריל, התאריך הלועזי של פרוץ מרד גטו ורשה, למועד ליום הזיכרון לשואה.⁵ ואכן, בשנים הראשונות למדינה נהגו אנשי מפ"ם-השומר הצעיר לציין את פרוץ המרד ואת השואה בתאריך זה.

כאשר חברי הכנסת הדתיים נוכחו לדעת שרוב סיעות הבית תומכות בעמדתה של מפ"ם, החליטו גם הם לאמץ גישה זו. ח"כ הרב מרדכי נורוק (החזית הדתית המאוחדת/המזרחי), שרוב בני משפחתו נרצחו בשואה, הציג, בתוקף היותו יו"ר ועדת המשנה, את הצעת ההחלטה בפני הכנסת. הוסכם כי "יום הזיכרון לשואה ולמרד הגטאות" יחול ב-כ"ז בניסן.⁶ בהציגו את הצעת ההחלטה (טרם דובר בחוק) על "יום הזיכרון לשואה ולמרד הגטאות" בפני הכנסת ציין ח"כ נורוק שמדובר "בתאריך מובהק המתאים גם לזמן רוב השחיתות של יהדות אירופה ולמרד הגטאות שהתקיים בחודש ניסן".⁷

כעבור שנתיים, ב-1953, במהלך הדיונים בכנסת ב"חוק יד ושם", המשיכו סיעות השמאל הציוני לדבוק בעמדה שקבעו שנתיים קודם לכן. שר החינוך באותם ימים, פרופ' בן-ציון דינור, חבר מפא"י, אמר שיש לקבוע את הזיקה בין קרבנות השואה למדינת ישראל ולראות במלחמת העצמאות המשך ישיר למרד גטו ורשה, לפרטיזנים ולוחמי המחתרות ומיליון החיילים היהודים שלחמו בצבאות בנות הברית.¹ אבל הסיעות הדתיות-הציוניות נשארו איתנות בעמדתן, ולפיה החלטת הכנסת משנת 1951 לא ביטלה את החלטת הרבנות הראשית בדבר קביעת יום עשרה בטבת ליום הקדיש הכללי. סגן השר, זרח ורהפטיג, טען גם שהחלטה זו הייתה משגה, ועבור הציבור הדתי עשרה בטבת הוא יום הזיכרון לשואה. ובשנת 1956 הוא אף הציע להנהלת "יד ושם" לפעול לשינוי מועד יום הזיכרון הממלכתי מכ"ז בניסן לעשרה בטבת. ורהפטיג התנגד אפוא גם הוא להציג את המרד כמוטיב מרכזי בהנצחה, משום שלדעתו הדבר פוגע במיליוני היהודים שנספו בשואה אך לא השתתפו במאבק המזוין.²

יצוין שקביעת יום הקדיש התקבלה גם על רוב היהדות החרדית. פוסק הדור דאז, הרב שלמה-זלמן אויערבך זצ"ל, נשאל אם ראוי לאדם לעשות את עשרה בטבת ליום זיכרון לאביו ולאמו שנספו בשואה, ותשובתו הייתה "שהדבר נכון מאוד וגם כדאי לבנו לשמור על היארצייט אחריו".³

הוויכוח על אודות שני ימי הציון השונים לשואה התחדש בסוף שנת 1958, כאשר הכנסת דנה בחקיקת חוק יום הזיכרון. תחילה הוצע לקרוא לחוק "חוק יום הזיכרון לשואה ולמרד גטו ורשה",⁴ אך ביזמת הממשלה הוא שונה ל"חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה".⁵ אמנם האזכור של מרד גטו ורשה הוצא מנוסח החוק, אולם קביעת המועד קשורה בבירור למרד, כלומר נשארה הזיקה המובהקת ל"גבורה". זאת ועוד, שוב לא קיבלו את דעתה של הציונות הדתית שצום עשרה בטבת, יום הקדיש הכללי, ישמש גם יום הזיכרון הלאומי לשואה.

⁴ רוני שטאובר, "הויכוח בשנות החמישים בין הציונות הדתית לבין השמאל הציוני על מעמד יום הזיכרון לשואה", בתוך: אניטה שפירא (עורכת), **מדינה שברוך**, מרכז זלמן שזר, ירושלים 2001, עמ' 190-191.

⁵ שם, עמ' 191.

⁶ אף שהמרד פרץ בפועל בערב פסח, היות שקביעת יום הזיכרון במועד זה הייתה מקשה על ציון היום בשל הקרבה לחג.

⁷ "החלטה בדבר קביעת יום השואה ומרד הגטאות", **דברי הכנסת**, כרך 9, 12 באפריל 1951, עמ' 1655-1657.

¹ תום שגב, **המיליון השביעי: הישראלים והשואה**, הוצאת כתר, ירושלים 1992, עמ' 424.

² ר' שטאובר, עמ' 194 (ראו הערה 4).

³ **שו"ת הליכות שלמה**, תפילת האבל, פי"ח, עמ' רכט, הערה 72.

⁴ "חוק יום השואה ומרד הגטאות תשי"ח 1958", **דברי הכנסת**, כרך 24, 18 ביוני 1958 עמ' 2119.

⁵ "תיקון יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשי"ט 1959", **דברי הכנסת**, כרך 26, 10 במרס 1959, עמ' 1385-1390.

בתיקון לחוק בשנת 1961 ולקראת פתיחת משפט אייכמן "הוחמר" החוק וקיבל גם צביון יהודי. התיקון לחוק קבע בין השאר שבתי שעשועים יהיו סגורים בליל יום הזיכרון.⁶ גם הרב ישראל-מאיר לאו, יו"ר "מוסד יד ושם", שבעצמו שרד בילדותו את השואה הנוראה, וכמעט כל בני משפחתו נהרגו בה, קיבל בדיעבד את הגישה הדואלית בדבר ימי הציון לשואה בכתבו: אין כ"ז בניסן עומד בסתירה לקביעת העשרה בטבת כיום הקדיש הכללי: הוא בא להשלים את היום שקבעה הרבנות הראשית, והוא מדגיש עוד יותר את היבט הגבורה בימי חורבן יהודי אירופה. ציון הגבורה הפיסית בנוסף לגבורת הרוח של המיליונים ששמרו על צלם אנושי יהודי והיו למקדשי שם שמים בחייהם ובמותם.⁷

ד"ר דב לויטן
 החוג המשולב למדעי החברה
 והמכללה האקדמית אשקלון

⁶ עוד קבע התיקון לחוק את "תחילתו יום הזיכרון אור ליום כ"ז בניסן משקיעת החמה ואת וסיומו עם צאת הכוכבים", כלומר משך יום הזיכרון נקבע על-פי פרמטרים יהודיים-מסורתיים מקובלים. ראו: "יום הזיכרון לשואה ולגבורה (תיקון) תשכ"א 1961", **דברי הכנסת**, כרך 31, 8 במרס 1961, עמ' 1265-1269.

⁷ הרב י"מ לאו, **יהדות הלכה למעשה: דברים שבעל-פה**, מסדה, גבעתיים-רמת גן 1978, עמ' 244.